

İNGİLİZ BÜYÜKELÇİSİ SIR DAVID KELLY’E GÖRE TÜRKİYE’DE İŞ, EMEK VE SOSYAL POLİTİKALAR (1936-1947)

ŞERİF DEMİR*
MUSTAFA CAN**

ÖZ

Bu makale, II. Dünya Savaşı sonrası değişen uluslararası düzende, Türkiye’nin sosyal politika alanındaki dönüşümünü, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ile olan ilişkileri çerçevesinde incelemektedir. Özellikle 24 Kasım 1947 tarihinde İstanbul’da gerçekleştirilen ILO bölgesel konferansının ardından, İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi Sir David Kelly tarafından hazırlanan ve İngiliz Dışişleri Bakanlığına sunulan kapsamlı rapor temel alınmaktadır. İngiltere, II. Dünya Savaşı’nın muzaffer bir ülkesi olarak, dünya siyasetine yön vermekte ve Türkiye ile Orta Doğu coğrafyasıyla ilgilenmektedir. Türkiye’deki gelişmeleri yakından takip eden İngiltere, bölgenin değişim ve gelişimine yönelik ciddi katkılar sağlamaktadır. Savaş süresince İngiltere’yle sıcak ilişkiler kuran Türkiye, savaştan sonra da bu sıcak ilişkilerini sürdürmeye devam etti. Türkiye’de görev yapan İngiliz diplomatlar, Türkiye’deki her gelişmeyi Londra’ya rapor ettiği gibi Türkiye’nin iç ve dış sorunlarıyla da yakından ilgilendiler. Bu çalışma tamamen İngiliz diplomatlarınca hazırlanmış raporlara dayanmaktadır. Bu raporda geçen, Türkiye’deki iş mevzuatının gelişimi, sosyal

* Yazar, Prof.Dr., Kastamonu Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Kastamonu / TÜRKİYE, serifdemir@kastamonu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6831-2188

** Yazar, Öğretmen, Vali Aydın Arslan Ortaokulu, Kastamonu/ TÜRKİYE, mcan24@hotmail.com
ORCID: 0009-0008-6531-818X

güvenlik uygulamaları ve bu alandaki kurumsal-kültürel dinamikler analiz edilmektedir. Rapor, yalnızca yasal düzenlemeleri değil, aynı zamanda uygulamadaki aksaklıkları, bürokratik yapıyı ve uluslararası normlara uyum düzeyini de ayrıntılı biçimde değerlendirmektedir. Makalede, Türkiye'nin 1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunu'ndan itibaren gelişen sosyal politika anlayışı, grev ve sendikalaşma hakları, kırsal kalkınma girişimleri ve uluslararası normlarla uyum çabaları ışığında değerlendirmektedir. Bu doğrultuda nitel bir yöntem benimsenmiş; arşiv belgeleri, diplomatik yazışmalar ve İngiliz Büyükelçiliği yıllık raporu gibi birincil kaynaklar temel alınmış ve incelenmiştir. Çalışma Türkiye'nin sosyal devlet anlayışı doğrultusunda attığı adımları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca ILO'nun 1947 İstanbul Konferansı'nın Türkiye üzerindeki etkileri ve İngiliz gözlemleri ışığında, Türk sosyal politika yapısının dış gözlemlerle nasıl değerlendirildiği anlatılmaktadır. Bu bağlamda makale, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarda sosyal politika yönelimlerinin tarihsel bir değerlendirmesini sunmakta ve bu yıllara ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: ILO, İngiltere, İsmet İnönü, İş Kanunu, İşçi

**LABOUR, EMPLOYMENT, AND SOCIAL POLICIES IN
TÜRKİYE ACCORDING TO BRITISH AMBASSADOR
SIR DAVID KELLY (1936–1947)**

ABSTRACT

This article examines the transformation of Türkiye's social policy in the aftermath of World War II within the framework of its evolving relationship with the International Labour Organization (ILO). It focuses particularly on a comprehensive report prepared by Sir David Kelly, British Ambassador in Ankara, following the ILO Regional Conference held in Istanbul on 24 November 1947. As a victorious country in World War II, Britain shapes global politics and is interested in Turkey and the Middle East. By closely following developments in Turkey, Britain makes significant contributions to the region's transformation and development. Turkey established warm relations with Britain during the war and continued to maintain these close ties afterward. British diplomats serving in Turkey reported every development in Turkey to London, as well as taking a close interest in Turkey's domestic and foreign affairs. This study is based entirely on reports prepared by British diplomats. The report, submitted to the British Foreign Office, provides an in-depth assessment of Türkiye's labour legislation, social security practices and institutional-cultural dynamics. Beyond legal frameworks, it also examines implementation challenges, bureaucratic inefficiencies and Türkiye's alignment with international labour standards. The study analyses the evolution of social policy in Türkiye beginning with the 1936 Labour Law No. 3008, with attention to strike and unionization rights, rural development efforts and the broader process of adapting to global norms. Adopting a qualitative methodology, the article draws on primary sources such as archival records, diplomatic correspondence and British embassy reports. Ultimately, the study aims to evaluate Türkiye's transition toward a social state model, while also addressing how its policies were externally assessed, particularly through British diplomatic observation. In doing so, it provides a historical analysis of Türkiye's post-war social policy orientation.

Keywords: England, ILO, İsmet İnönü, Labour Law, Labour

GİRİŞ

Türkiye, II. Dünya Savaşına katılmadığı halde savaşın meydana getirdiği tahribattan çok fazla etkilendi. Yeterince güçlü bir ekonomiye sahip olmayan Türkiye'nin böyle bir yıkıma direnmesi de kolay değildi. Türkiye'de gelişmiş bir sanayi ve yeterli işçi istihdamı yoktu. Savaş esnasında genç nüfusu yani üretimde çalışan insanların önemli bir kısmını askere alan Türkiye'de üretim düştü, enflasyon yükseldi, kayıt dışı pazarlar kuruldu ve halkın alım gücü iyice zayıfladı. 1938-1945 yılları arasında gayri safi milli hâsıla, sabit fiyatlarda %27'lik bir gerileme yaşadı. Bu azalma tarım sektöründe %35'lere kadar çıktı¹. Bu zorluklara, kıtlık ve artan vergiler de eklenince halkın hayat kalitesinde ciddi bir gerileme meydana geldi. II. Dünya Savaşından kaynaklanan bu ekonomik zorluklarla mücadele edebilmek için Türkiye, "Milli Korunma Kanunu" gibi savaş dönemine özgü olağanüstü tedbirler aldı. Fakat bu tedbirler ekonomik sorunların çözümüne yeterli gelmedi.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte küresel dünyada yeni bir düzen kuruldu. Yeni dengeler ve yeni değerler öne çıktı. Türkiye, savaş sonrası kurulan yenedünya düzeninde ABD ve Batılı ülkelerden yana tercihte bulunarak bu düzenle daha yakından ilişki ve iş birliği yapmanın yollarını aradı². Bu tercih kısa sürede Türkiye'de etkisini göstermeye başladı. Türkiye, başta güvenlik olmak üzere siyasal, ekonomik ve toplumsal yapısını yeni siyasal düzene göre konumlandırmak için çalışmalara başladı. Bunun sonucunda sosyal devlet anlayışı tartışılmaya başlandı ve uluslararası örgütlerle ilişkiler önem kazandı.

Türkiye başta Birleşmiş Milletler olmak üzere pek çok uluslararası kurumda temsil edilerek aktif bir diplomatik süreç başlattı. 1932'de Milletler Cemiyetine üye olurken Uluslararası Çalışma Örgütü'ne de (ILO) üye olan Türkiye, bu kurum ile ilişkilerini canlandırarak iş hayatını yeniden yapılandırma arayışına girdi. ILO bu ilgiden memnun kalarak Kahire'de yapılması planlanan bölgesel konferansı (24 Kasım 1947-29 Kasım 1947) İstanbul'da gerçekleştirdi. ILO'nun gerçekleştirdiği bu konferans Türkiye'nin çalışma standartlarını değerlendirmek açısından önemli bir dönüm noktası oldu.

1 Ahmet Makal, **Ameleden İşçiye**, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 164.

2 Sovyetler Birliğinin dinsiz ve din düşmanı olduğu ABD'nin dine saygılı ve önem veren bir devlet olduğuna yönelik propagandalar yapıldı. İlker Bayram, **TBMM'deki Partilerin Din Siyaseti (1951-1954)**, Nobel Yayınları, Ankara 2024, s. 13.

İNGİLİZ BÜYÜKELÇİSİ SIR DAVID KELLY'E GÖRE TÜRKİYE'DE İŞ, EMEK VE SOSYAL POLİTİKALAR (1936-1947)

1948'de Türkiye'de görev yapan İngiliz Büyükelçisi Sir David Kelly⁵, iki İngiliz uzmanın yardımıyla Türkiye'deki iş gücü, iş kanunları ve mevzuatla yakından ilgilenerek kapsamlı bir rapor hazırladı. Büyükelçisi Sir David Kelly, 5 Kasım 1948'de İngiliz Dışişleri Bakanlığına gönderdiği bu kapsamlı raporda, Türkiye'nin iş mevzuatı, sosyal güvenlik uygulamaları ve ILO kararlarına Türkiye'nin verdiği yanıtları ayrıntılı şekilde değerlendirdi. Rapor, yalnızca Türkiye'nin yasal düzenlemelerini değil, aynı zamanda uygulamadaki aksaklıkları, kurumsal kapasiteleri, kültürel dinamikleri ve siyasal gerçeklikleri de kapsıyordu.

Sir David Kelly'nin hazırladığı bu çalışmaya İngiliz Büyükelçilik yıllık raporlarında da yer verildi. Bu raporlar, İngiliz Hükûmeti ve Büyükelçi arasında birçok kez yazışmaya konu oldu. Büyükelçi, İngiliz Hükûmetine 1947'de İstanbul'da gerçekleştirilen Uluslararası Çalışma Örgütü'nün bölgesel toplantısında alınan kararlarının, Türk yetkilileri tarafından ne ölçüde uygulandığı, bu kararları kapsayan iş mevzuatındaki değişiklikler hakkında bilgilendirmeler yaptı. Büyükelçi raporlarda, iş mevzuatının özetini değerlendirdikten sonra Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip ederek bilgi vermeye devam edeceğini bildirdi. Büyükelçinin Türkiye'deki iş koşulları ve sosyal yapı hakkında gönderdiği yazışmaların tasnifi yapıldı. Bunlar Ankara'dan, 3 Mayıs 1946 tarihli 215 numaralı, 19 Temmuz 1946 tarihli 343 numaralı, 27 Ağustos 1946 tarihli 407 numaralı, 16 Aralık 1946 tarihli 594 numaralı, 14 Nisan 1947 tarihli 118 numaralı, 23 Ekim 1947 tarihli 281 numaralı ve 16 Eylül 1948 tarihli 178 numaralı gönderilen yazılardı. Bu yazışmaların büyük bir kısmında Türk

⁵ Sir David Victor Kelly (1891–1959), Güney Avustralya doğumlu olan Kelly, St. Paul's School ve Oxford Magdalen College'da eğitim gördü, Tarih bölümünden birinci sınıf derece aldı. 1915-1919 yılları arasında Fransa'da görev yaptı ve 1915'ten itibaren 110. Piyade Tugayı'nda tugay istihbarat subayı olarak görev yaptı. 1917'de MC nişanıyla ödüllendirildi. 1919'da diplomatik göreve başladı, Buenos Aires'te, Dışişleri Bakanlığında, Lizbon, Meksika, Brüksel ve Stokholm'de ve 1931'de tekrar Dışişleri Bakanlığında görev yaptı. 1934'te Kahire'de, 1937'de Mısır'da (yerel rütbeyle) Elçi, 1938-1939 yılları arasında Dışişleri Bakanlığında Müşavir olarak görev yaptı. 1940-1942 yılları arasında Bern'de Bakan olarak görev yaptı. Ardından ilk büyükelçilik görevine Buenos Aires'te atandı. 1946'da Türkiye Büyükelçisi olarak atandı. 1949-1951 yılları arasında Sovyet Rusya Büyükelçisi olarak görev yaptı. Moskova'da, o zorlu Soğuk Savaş yıllarında Britanya'nın açık sözlü bir temsilcisiydi. Açık sözlülüğü ve Rus halkını anlama becerisi, onu Diplomatik Birlik için değerli bir varlık haline getirdi. 1954'te Malta Şövalyesi unvanını aldı ve British Council başkanlığına 1955'te başladı. Birçok Avrupa konferans turuna katıldı ve televizyon ve radyoda konuşmalar yaptı. 1953'te kuruluşunun ardından British Atlantic Komitesi'nin başkanlığına atandı. British Council Başkanı Sir David Kelly, 1959'da hayatını kaybetti. <https://oa.anu.edu.au/obituary/kelly-sir-david-victor-16016> (Erişim Tarihi: 11.11.2025).

Hükûmetine danışmanlık yapan iki İngiliz iş uzmanı Bay Lefebure ve Bay Stevens'in da görüşlerinden faydalandığı anlaşılmaktadır⁴.

Bu makale Büyükelçi Kelly'nin hazırladığı rapora göre, Türkiye'nin 1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunundan başlayarak gerçekleştirdiği sosyal politikaları, Uluslararası İş Örgütü (ILO) ile olan ilişkileri, işçilerin özlük hakları ve kırsal kalkınma çabaları gibi konuları inceleyecektir.

Türkiye'deki iş hayatı ve çalışma koşullarının gelişimine yönelik pek çok çalışma yapıldı. Tarihsel süreklilik içerisinde farklı disiplinlerde çalışmalar oldu. Fakat mevcut literatürde Büyükelçi Kelly'nin hazırladığı bu rapordan pek faydalanılmadı. Yapılan çalışmalarda Türk iş hayatının değişim ve gelişiminde İngiltere'nin etkisi ve katkısı üzerinde gereği kadar durulmadı. Türkiye'deki iş hayatının değişim ve gelişimini İngiltere'nin nasıl değerlendirdiğine yönelik hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Oysa özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Türk iş hayatı ve iş hukukunun oluşumuna büyük katkı sağlayan iki İngiliz uzman göz ardı edilmemelidir. Raporların bu uzmanların katkılarıyla hazırlandığı düşünülürse incelenen belgelerin ne kadar kıymetli olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Her ne kadar bu raporlar 1946-1947 yıllarında hazırlanmış olsalar da raporların içerikleri Türkiye'deki 1936-1947 yılları arasındaki iş hayatına yönelik düzenlemeleri ve gelişmeleri esas almaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, farklı bir bakış açısıyla dönem içindeki iş hayatına yönelik gelişmelerin günümüzde daha iyi anlaşılmasını amaçlamaktadır.

I. 1936 Tarihli 3008 Sayılı İş Kanunu

Osmanlı Devleti'nin geç sanayileşmesine bağlı olarak modern manada işçi sınıfının oluşması devletin son dönemlerine tesadüf etti⁵. Daha evvelki dönemlerde lonca sistemi ve emekçiler vardı fakat çağdaş manada bir işçi sınıfına dönüşmemişti. İşçiler maden, demiryolu ve inşaat gibi pek çok sahada istihdam olmaya başladılar. Osmanlı Devleti'nin ekonomik bakımdan gelişmiş Rumeli şehirlerinde yoğun şekilde ortaya çıktılar. Osmanlı Devleti'nin parçalanarak yıkılmasıyla birlikte devletin önemli sanayi merkezi olan pek çok şehri Türkiye'nin sınırların dışında kaldı. Cumhuriyetin ilan edildiği yıllarda Türkiye'de bir işçi sınıfında söz etmek mümkün değildi⁶. Bu durumun sonucunu 1927 Sanayi Sayımı'nda görmek mümkündür. Türkiye'de ki sanayii üretimi 1-3 kişinin çalıştığı küçük atölyelerde yapılıyordu⁷. Bu nedenle

4 PRO, FO, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

5 Yüksek Akkaya, **Cumhuriyetin Hamalları: İşçiler**, Yordam Kitap, İstanbul 2010, s. 51.

6 Erdinç Yazıcı, **Osmanlı'dan Günümüze Türk İşçi Hareketi**, Aktif Yayınları, İstanbul 1996, s. 116-117.

7 Devlet İstatistik Enstitüsü, **Sanayi Sayımı 1927**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1969, s. 9.

İNGİLİZ BÜYÜKELÇİSİ SİR DAVID KELLY'E GÖRE TÜRKİYE'DE İŞ, EMEK VE SOSYAL POLİTİKALAR (1936-1947)

Hükûmet, işçilere yönelik kapsamlı bir iş hukuku çalışmasına büyük gereksinim duymadı. Zaten Hükûmet, sınıfsız ve kaynaşmış bir toplum kurmayı arzu ettiği için böyle bir ayrışma ve örgütlenmeye de pek olumlu yaklaşmıyordu⁸.

1930'lu yıllarda yaşanan siyasi ve iktisadi gelişmeler işçi sayısının hızla artmasına sebep oldu. Bu arada inşa edilen büyük ölçekli kamu işletmelerinde de işçi yoğunluğu meydana geldi. İnkıpların ardı ardına yapıldığı ve ekonomik temelleri yeni atılan bu siyasal sistem, üretimin sürekliliğini düşünerek potansiyel işçi hareketlerine karşı mesafeli duruyordu⁹. CHP Genel Sekreteri Recep Peker, 16 Ekim 1931'de İstanbul Darülfünunda, “sanayii ile sermaye arasındaki ahengi tanzim etmeğe, bu meyanda bir iş kanunu yapmağı düşünüyoruz. Fakat arkadaşlarımız eyi bilmelidir ki, iş kanunu pek büyük bir eserdir, uzun zamana ihtiyaç vardır” dedi¹⁰. Hükûmetin işçilere yönelik bu yaklaşımını CHP'nin 9 Mayıs 1935'te topladığı 4. Büyük Kurultay'da kabul edilen programında “Türk işçilerini ulusun ana varlığı içinde, o varlık için kuvvet ve fayda verici yolda ve parti programı çerçevesi içinde örgütlemeyi iş edineceğiz” şeklinde ortaya konuluyordu¹¹.

İş Kanunuyla ilgili ilk çalışmaların başlangıcı 1924'lere kadar gider. Fakat bu tasarı 1926'da geri çekildi¹². Sosyal ve toplumsal yapıdaki değişim ve gelişimle birlikte işçiler, iş yasası için iktidarı zorlamaya başladılar. 1931'de başlayan hukuki çalışmaların sonucunda yasa tasarısı 1932'de Meclise geldi¹³. Bu teklifin Meclis görüşmeleri uzun zaman aldı. Komisyonlarda dolaşan bu yasa tasarısı başarılı olamadı. 1934'te yeni bir iş kanun taslağı Meclise verildi. Böylece 1924-1934 yılları arasında Hükûmet, beş kez iş kanun taslağı hazırladı. Dördü Meclise sunuldu. Milletvekilleri arasında bir mutabakat sağlanamadığı için görüşmeler tıkanı ve bu tasarılar geri çekildi¹⁴. Neticede bu taslakların yasalaşması mümkün olmadı. Hükûmet, 1936'da gündeme

8 Feroz Ahmad, “Cumhuriyet Türkiye'sinde Sınıf Bilincinin Oluşması 1923-1945”, **Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950**, Der. Donald Quataert-Erik Jan Zürcher, çev. Cahide Ekiz, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s.145.

9 Ahmet Makal, “Türkiye'nin Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi ve Esnaf Teşekkülleri: 1946-1950”, **Sınıf Sendika Siyaset**, Haz. Ahmet Makal-Aziz Çelik-M. Hakan Koçak, İmge Kitapevi, Ankara 2016, s. 51-52.

10 **Hâkimiyeti Milliye**, 17 Teşrinievvel 1931.

11 Akaya, **a.g.e.**, s.72.

12 İlhan Akalın, **Sendikaların Mahzun Öyküsü**, Gelenek Yayınları, İstanbul 2000, s. 34-35.

13 Anıl Çeçen, **Türkiye'de Sendikacılık**, Özgür İnsan Yayınları, Ankara 1973, s. 14.

14 Nadir Özbek, **Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 128.

gelen son yasa tasarısının yasalaşma sürecini sıkı ve ciddi tuttu. CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in ifadesiyle yasa teklifi Mecliste "iki buçuk birleşimde" görüşülerek yasalaştı¹⁵. Böylece 1924'de başlayan süreç 1936'da başarıyla sona erdi.

15 Haziran 1936'da Resmî Gazete'de yayınlanan 3008 sayılı İş Kanunu, 10 bölüm ve 148 maddeden oluşan maddeleriyle kapsamlı bir iş hukuk sistemi kurdu¹⁶. Bu yasa, Türkiye'de modern manada işçi haklarının ve çalışma ilişkilerinin çerçevesini belirleyen ilk hukuki düzenleme oldu¹⁷. 3008 sayılı İş Kanunu, İtalyan iş yasasından faydalanılarak hazırlandı. Batılı normlara dayalı bir iş hukukunun temelini oluşturmayı amaçladı¹⁸.

3008 sayılı İş Kanunu'nun temel hedefleri arasında, işverenlerin işçilerin iş kaynaklı hastalıklarına tedbir almasını, işçiler için asgari ücretlerin tayin edilmesini, haftalık çalışma süresinin 48 saat olarak düzenlenip, fazla mesai ve çalışma koşullarının süresi vardı. Ayrıca, 16 yaşından küçük gençlerin günlük 8 saatten fazla çalıştırılmasını, her yaşta kadınların ağır işlerde (madenlerde, kablo döşeme, kanalizasyon veya tünel inşaatında) çalıştırılmasını ve 18 yaşından küçük erkeklerin ve kadınların da gece çalıştırılmasını yasaklıyordu. 12 - 18 yaş arası gençlere işe girmeden evvel sağlık muayenesi zorunluluğu getirildi. Grev ve lokavtlar yasaklandı ancak uzlaşma ve arabulucu kurulu için yeni hükümler getirildi. İş koşullarının kanuna ve ulusal çıkarlara uygunluğunu tetkik eden geniş yetkilere sahip denetçilerin atanması öngörüldü¹⁹. Kanun, işveren ve işçi ilişkilerini hukuki bir zemine oturtturarak devletin bu alandaki düzenleyici rolünü kurumsallaştırmayı amaçlamıştı²⁰.

15 Akalın, **a.g.e.**, s. 38.

16 **Resmî Gazete**, S 3330, (15 Haziran 1936), s. 6621-6639.

17 Türkiye'de İş Kanunu hazırlama çabalarının tarihi kökleri Osmanlı Devleti'ne kadar gider. Bu konuda ilk çalışmalar 1910'da gerçekleştirildi. **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, D.1, C 4, İ. 79, (13 Nisan 1326), s. 394; Mesut Gülmez, **Türkiye'de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)** Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1983), s. 193. Ahmet Makal, **Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946**, İmge Kitapevi, Ankara 1999, s. 355. Konu yeni ve güncel olduğu için dönemin bakış açısı, "Bizde işçi meselesi yoktur" şeklindeydi. Kemal Sülker, **İşçi Sınıfının Doğuşu**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1998, s. 65.

18 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44; Bu kanunun hazırlanma sürecinde İtalyan iş mevzuatından oldukça fazla faydalanılmıştır. Makal, **Ameleden İşçiye**, s.104.

19 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

20 Bu kanuna yönelik ciddi eleştiriler yapılmaktadır. Örneğin, grev lokavtın yasaklanması, sendikalara izin verilmemesi, iş uyuşmazlıklarının çözümünün devlete havale edilmesi tenkit edilmektedir. Makal, **İşçi**, 216. Kanunun teknik ve detaylı incelemesi için bk. Ali Güzel, "3008 Sayılı İş Yasasının Önemi ve Başlıca Hükümleri", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S 35-36, (1986), s. 165-222.

İNGİLİZ BÜYÜKELÇİSİ SIR DAVID KELLY'E GÖRE TÜRKİYE'DE İŞ, EMEK VE SOSYAL POLİTİKALAR (1936-1947)

Büyükelçi Sir David Kelly'nin hazırladığı raporda, bu kanunun teorik olarak oldukça kapsamlı olduğu belirtilmiştir. İngiliz iş danışmanları Bay Lefebure ve Bay Stevens'le birlikte yapılan değerlendirmelerde, bu yasanın kâğıt üzerinde oldukça iyi olduğunu ancak uygulamaya geçtiğinde bazı zorluklarla karşılaştığı belirtilmekteydi²¹.

Büyükelçi Kelly, 3008 sayılı İş Kanunu'nun tam anlamıyla uygulanmadığını, bu sebeple işçi nüfusu üzerinde fazla bir etkisinin olmadığını bildirmektedir²². Çünkü Türkiye'nin sahip olduğu sosyo-politik bazı sorunlar, bu kanunun tam anlamıyla uygulanmasını zorlaştırıyordu. Büyükelçi'ye göre bu sebeplerin başında yetersiz idari altyapı geliyordu. Büyükelçi raporunda, Türkiye'deki demokratik kurumlar yeterince olgunlaşmadığından böylesine kapsamlı bir iş yasasının uygulanması için gerekli olan bürokratik ve idari kapasitenin henüz yeterince gelişmediğini ifade etti²³.

II. II. Dünya Savaşı Sonrasında İş Hayatına Yönelik Düzenlemeler

II. Dünya Savaşı Türkiye'yi sosyo-ekonomik açıdan çok sarstı. Şüphesiz savaşın en ağır yükünü toplum taşıdı. Hayat pahalılığı, yokluklar ve ağırlaşan vergilerle birlikte iş hayatında meydana gelen sorunların tamamını toplum üstlendi. Çalışma şartları ağırlaştı mesai uzadı, seferberlik yüzünden askere alınan gençlerden daralan iş gücünü telafi etmek için çocuklar ve kadınlar iş sektörüne alındılar. Enflasyon aşırı yükseldi, yokluk ve karaborsa arttı. Maaşlar hızla eridi²⁴. Yaşanılan bu ekonomik zorluklara 25 Mayıs 1940'ta Örfi İdarenin ilan edilmesi eklendi²⁵. 1942'de ekmeğe karneye bağlandı.

Savaş sonrası Sovyetler Birliği ve nüfuzu altındaki ülkelerde, iş ve emeğin yükselmesi Batı'da da etkisini hissettirmeye başladı²⁶. Batıda, toplumsal yapıyı düzeltmek ve savaşın yaralarını hızla sarabilmek için iş hayatı yeniden düzenlendi. İşçilerin özlük hakları yeniden yapılandırıldı. Bu değişim ve hızlı gelişimden Türkiye'nin

21 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

22 Örneğin İş kanununa göre işçilerin alacağı taban ücreti devlet tarafından tayin edilmesi gerekir. Fakat bu hüküm 1950 yılına kadar hayata geçirilemedi. Kurthan Fişek, **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve İşçi Sınıfı**, Doğan Yayınevi, Ankara 1969, s. 76.

23 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

24 Mehmet Şehmus Güzel, "İkinci Dünya Savaşı Boyunca Sermaye ve Emek", **Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950**, Der. Donald Quataert-Erik Jan Zürcher, çev. Cahide Ekiz, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 197-198.

25 **Resmî Gazete**, "Örfi İdare Kanunu", S 4518, (25 Mayıs 1940), s. 15857-15858.

26 Wolfgang Abendroth, **Avrupa İşçi Hareketleri**, çev. Ali Çakıroğlu, Belge Yayınları, İstanbul 1992, s. 147-184.

etkilenmemesi mümkün değildi. Türkiye, öncelikle normalleşmeyi sağlamalı ardından Batılı ülkelerin gerçekleştirdiği iş hayatına yönelik düzenlemelere uygun bir hukuki yapılanmaya gitmeliydi.

Savaş sonrası dönemde Türkiye’de normalleşme ve iş hayatının yeniden yapılandırılma başladı. Türkiye’nin iş hayatında hızlı bir değişim ve dönüşüme geçmesinin iç ve dış sebepleri vardı. Dış etkenlerin başında Türkiye, yenedünya düzeninde kendine yer bulmaya çalışıyordu. Özellikle batılı ülkelerle siyasi ve ekonomik adaptasyon sürecini hızlandırabilmek için bir dizi iyileştirmeler yapması gerekiyordu²⁷. İç etkenlerin başında da çok partili hayata geçişle birlikte işçiler, siyasal hayatta seçmen olarak büyük önem ve değer kazanmaya başladılar²⁸. Muhalefet karşısında işçilerin siyasi desteğinin alınması önemliydi. Bu durum işçilere yönelik bir takım çalışmaların hızlandırılmasını sağladı. Aslında Hükümet, toplumun ve işçinin durumunu yakından takip ediyordu. Sorunları çok iyi tespit etmişti²⁹. Sadece çok partili hayata geçiş Hükümeti daha hızlı hareket ederek işçilerin sosyal ve özlük haklarını düzenleyen hukuki çalışmaları hızlandırmasını sağladı.

Türkiye’de İngiltere’nin destek ve katkılarıyla 7 Haziran 1945’te Çalışma Bakanlığı kuruldu. Bu kanuna göre Çalışma Bakanlığının görev ve sorumlulukları,

“Yurdumuzda endüstrinin ve tarımın gelişmesi ve yarın ki gelişme şartlarına uygun olarak iş hayatının düzenlenmesi ihtiyacı gittikçe daha büyük önem kazanmakta, işçilerin gerek çalışma ve iş başarma güçlerinin iyileştirilmesi ve gerekse rasyonelleştirilmesi bakımından geniş ölçüde tedbirler alınması zarureti belirmektedir. Millî bünyemizde işçi ve işveren münasebetlerini düzenleyen demokrasimize uygun bir dayanışma zihniyetinin ilhamıyla çıkarılan İş Kanunu’nun 1937 yılından bugüne kadarki sekiz yıllık uygulama devresinden elde edilen sonuçlar, genel olarak bütün çalışan unsurların daha verimli ve daha refahlı bir seviyeye çıkarılmaları ile ilgili içtimai siyaset tedbirlerini Ekonomi Bakanlığı’nın çetin istihsal meseleleriyle yüklü bulunan çalışma konusundan ayırarak başlı başına bir teşkilatın yetki ve sorumluluğu altında toplamak lüzumunu ispat etmiş oluyor”³⁰.

27 Makal, İşçiler, s. 217.

28 **Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, (BCA) Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer No, 453.1867.6.**

29 **BCA Fon Kodu, 490.1.0.0, Yer No; 728.495.5.**

30 Özbek, **a.g.e.**, s. 224.

İNGİLİZ BÜYÜKELÇİSİ SİR DAVID KELLY'E GÖRE TÜRKİYE'DE İŞ, EMEK VE SOSYAL POLİTİKALAR (1936-1947)

Çalışma Bakanı atanarak görevine başladığında ilk İngiltere Çalışma Bakanı kutladı. Türkiye bu bakanlığın teşkilatlanması ve personelin eğitilmesiyle ilgili olarak İngiltere'den uzmanlar istedi³¹. Bu amaçla İngiltere'den gelen iki iş uzmanlardan birisi sosyal sigortalar, diğeri genel işçi meseleleriyle ilgilendiler. Bu uzmanlar dönemin şartlarının iyice analizini yaptıktan sonra Bakanlığın çalışma şartlarını da tahkik ederek bir rapor hazırlamakla görevlendirildiler³².

Türkiye'de Çalışma Bakanlığının kurulması sosyal güvenlik ve işçi politikalarının merkezi koordinasyonunu sağlamak adına önemli bir adım oldu. Bu bakanlık, iş mevzuatının uygulanmasını denetlemek, işçilerin haklarını gözetmek ve iş gücü piyasasını düzenlemekle yükümlüydü. Bakanlık her şeyden evvel II. Dünya savaşı koşullarında alınan sıra dışı tedbirlere bağlı olarak gerçekleştirilen uygulamaları kaldırarak iş hayatının normalleşmesi için büyük çaba göstermeye başladı³³.

Bakanlığın ilk çalışmaları arasında İş ve İşçi Bulma Kurumunun faaliyete geçmesi vardı. Böylece devletin iş gücü piyasasına doğrudan müdahale etmesi sağlandı³⁴. 1936 İş yasasında bu konu geçiyordu. Fakat 1946 yılına kadar fazla bir şey yapılamadı³⁵. 1946'da 4837 sayılı yasayla bu kurum kısa sürede açıldı³⁶. İlk aşamada dört vilayette (İstanbul, Ankara, Adana ve İzmir) şube açıldı. Özellikle İstanbul şubesi yoğun bir mesaiyle hizmet vermeye başladı³⁷. Büyükelçi, İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun faaliyete geçirilmesini oldukça önemli olduğunu bildirdi³⁸. Raporunda, İş ve İşçi Bulma Kurumunun ülke genelinde merkezi bir ofis ve şube ofisleri kurarak devletin tüm ekonomik faaliyetlerine yönelik verileri toplamak ve işçilerin iş başvurularıyla ilgilenmek üzere kurulduğu yazıyordu. Ülkede sosyal sorunları önlemek için tedbirler almak, çeşitli endüstrilere ve kategorilere ait işverenlerin ve çalışanların listelerini yayımlamak, işçilerin mesleki niteliklerini iyileştirmek amacıyla eğitimli işçiler

31 Özбек, a.g.e., s. 225.

32 **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1946.

33 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

34 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

35 Ahmed Halil, "İş ve İşçi Bulma Teşkilatı", **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1946, s. 3.

36 Çalışma Bakanı Sadi İrmak, bu kanunla 300000 işçi ve aileleriyle birlikte 1 milyondan fazla insanın hayat standartlarının yükseleceğini açıkladı. **Ulus**, 2 Temmuz 1946

37 **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1946.

38 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

yetiştirmeyi ve iş sözleşmelerinin yapılmasına katkı sağlamayı hedeflediği bildirildi. Bu Kurum, kanunun ilanından üç yıl sonra yürürlüğe girdi³⁹.

Büyükkelçinin raporunda geçen diğer önemli kurum işçilerin iş kazalarına ve meslek hastalıklarına karşı sigorta sisteminin oluşturulmasıydı⁴⁰. 9 Temmuz 1945 tarihli 4792 Sayılı Kanunla, İşçi Sigortaları Kurumu kuruldu. Bu kurumun teşkilatlanması, yetki ve sorumluluk alanın belirlenmesine yönelik çalışmalar yapıldı⁴¹. Bu amaçla İstanbul'da işçilere ait bir hastane açılması için hazırlıklara başlandı⁴². İngiliz Büyükelçisi Sir David Kelly'nin raporunda ayrıntılarıyla, 1945 yılında kabul edilen iş kazaları ve meslek hastalıkları sigortası kanunundan söz etmektedir. Bu yasa, işçilerin iş yerinde uğrayabileceği iş kazası veya meslek hastalıklarına karşı maddi güvence sağlanmasını öneriyordu. Aynı kanunla doğum yardımı da sağlandı ki bu, dönemin sosyal politika anlayışı içinde dikkat çekici bir gelişmeydi⁴³. Ayrıca işçilerin, emeklilik ve maluliyet sigortaları ile ilgili hukuki çalışmalar başlatıldı. Rapora göre, yaşlılık emekliliği ve maluliyet yasası ile hastalık sigortası yasası üzerinde ciddi mesai harcandı, bu yasaların taslakları İngiliz diplomatik belgelerine de yansdı⁴⁴.

III. Uluslararası Çalışma Örgütü ve Türkiye: 1947 Konferansı ve Sonrası

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 1919 yılında kurulduğundan bu yana işçi haklarının korunması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve sosyal adaletin sağlanması amacıyla faaliyetler yaptı. Türkiye'nin bu örgütle iş birliği 1927'ye kadar gider. Fakat Türkiye'nin ILO'ya resmi üyeliği 1932'de gerçekleşti. Böylece Türkiye ILO Anayasasını ve 1944 Philadelphia Beyannamesini de onaylamış oldu. Bu belgeler sendikal hak ve özgürlükleri düzenliyordu. Fakat Türkiye, 1946 yılına kadar örgütün faaliyetlerine Hükûmet temsilcileriyle sembolik olarak katıldı⁴⁵. Fakat II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yenedünya düzeni, Türkiye'nin ILO ile ilişkilerini daha görünür hâle getirdi. Türkiye, kurumla ilişkilerine büyük önem vermekte ve etkinliklere katılımda da oldukça hevesliydi.

39 PRO, FO, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

40 PRO, FO, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

41 Özbek, a.g.e., s. 236.

42 Cumhuriyet, 16 Haziran 1946.

43 PRO, FO, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

44 PRO, FO, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

45 Makal, Çalışma İlişkileri, 371-372.

İNGİLİZ BÜYÜKELÇİSİ SIR DAVID KELLY'E GÖRE TÜRKİYE'DE İŞ, EMEK VE SOSYAL POLİTİKALAR (1936-1947)

ILO'nun Milletlerarası Orta ve Yakın Doğu Bölge Çalışma Konferansı Kahire'de planlandı. Fakat Kahire'de salgın hastalık tehlikesi toplantı için yeni bir şehir arayışına neden oldu. Türkiye'nin istekli olması üzerine 24 Kasım 1947'de İstanbul'da Yıldız Şale Köşk'ünde saat 11.00'de Orta ve Yakın Doğu Bölge Çalışma Konferansı planlandı. Türkiye'yle birlikte dünyanın farklı bölgelerinden 15 ülke temsilci gönderdi. Fakat toplantının asıl muhatapları Suriye, Irak, İran, Lübnan gibi Orta Doğu ülkeleriydi. Toplantı Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak ve Çalışma Bakanı Tahsin Bekir Balta'nın açılış konuşmalarıyla başladı. Çalışma Bakanı Balta, sendikaların öneminden söz ederek işçilerin hayat seviyesinin dünyada barışın yaygınlaşmasıyla yükseleceğini söyledi⁴⁶. Bakan, bu barışın süreklilik kazanabilmesi dünyadaki gelir dağılımındaki eşitlik ve sosyal adaletle mümkün olacağını ifade etti⁴⁷. Konferansın gündeminde, tarım işçilerine ayrı bir yer ayrılmıştı. Türkiye, 1945'te Meclisten geçen Toprak Reformu Yasasını hatırlatarak bu konuya verdiği değer ve öneme işaret etti.

Altı gün süren konferans 29 Kasım'da sona erdi. Konferansta sanayii, tarım ve ticari işletmelerde çalışanların sosyal ve özlük haklarının genişletilmesi, milli kaynaklara dayanarak ekonomik kalkınma konularında kararlar alındı⁴⁸. Kapanış konuşmasını yapan çalışma Bakanı Tahsin Bekir Balta, köy halkının yaşam şartlarının iyileştirilmesi, eğitim düzeylerinin yükseltilmesi, köylerde çeşitli işletmelerin açılarak tarım teşvik kredileri verilmesinin öneminden söz etti. Bakan sanayide çalışanların çalışma koşullarının daha iyileştirilmesinin önemini anlattı⁴⁹.

ILO Bölgesel Konferansı, Türkiye için önemli bir diplomatik ve sosyal fırsat imkânı sundu. Bu konferans, özellikle Orta Doğu ve Akdeniz havzasındaki ülkelerle iş gücü politikalarının uyumlaştırılması, sosyal güvenlik sistemlerinin geliştirilmesi ve işçi haklarının yaygınlaştırılması gibi başlıkları içeriyordu. Konferansta alınan kararların ne ölçüde uygulandığı, daha sonra özellikle İngiliz Büyükelçiliği tarafından yakından izlenerek çeşitli raporlarla değerlendirildi⁵⁰.

Büyükelçi Sir David Kelly'nin raporuna göre, Türkiye'de İstanbul Konferansı'nın ardından başka bir ILO toplantısı gerçekleştirilmedi ve Türkiye'ye bir ILO "muhabiri" (gözlemci) de gönderilmedi. Bu durum, hem ILO'nun Türkiye'ye

46 **Cumhuriyet**, 25 Kasım 1947.

47 **Ulus**, 25 Kasım 1947.

48 **Ulus**, 30 Kasım 1947.

49 **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1947.

50 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

yönelik ilgisinin zayıf kaldığını hem de Türk yetkililerin örgütün faaliyetlerine karşı mesafeli durduğunu ortaya koymaktaydı. Nitekim Türk yetkililer, ILO'nun öneri ve yardımlarını “fazla teorik” bulmakta ve bu yardımın Türkiye'nin özgün koşullarına uygun olmadığını savunmaktaydılar⁵¹. Asıl dikkat çekici olan Türkiye'deki iş gücü politikalarına danışmanlık yapan İngiliz iş danışmanı Bay Lefebure'un da Türk yetkililerin bu görüşüne katılıyor olmasıydı. Lefebure, ILO'nun sunduğu önerilerin pratikte uygulanabilirlikten uzak olduğu görüşündeydi ve Türkiye'nin somut ve sahaya uyarlanabilir çözümlere ihtiyaç duyduğunu söylüyordu⁵².

Her ne kadar Büyükelçi Kelly'de kısa vadede Türkiye'nin ILO faaliyetlerinden uzak durduğu izlenimi oluşmuş olsa da, Büyükelçi uzun vadede Türkiye'nin bu tür bölgesel toplantılarda temsil edilmeye devam edeceğini öngörüyordu. Bu, Türkiye'nin uluslararası saygınlığını artırma hedefiyle uyumlu bir yaklaşımdı. Büyükelçinin beklentisi, Türkiye'nin siyasi istikrarını koruduğu sürece ILO gibi uluslararası kuruluşlarla daha uyumlu ilişkiler kuracağı yönündeydi⁵³.

IV. Sendikalaşma, Grev Hakkı ve Hukuki Çalışmalar

Türkiye'de ilk sendikal faaliyetler ve sendikacılık çalışmaları 1908'lere kadar gider⁵⁴. II. Meşrutiyet sonrası işçiler, siyasette fazla etkili olmamakla birlikte kamuoyunda daha fazla görünür olmaya başladılar. Bu durum Cumhuriyetin ilanıyla birlikte devam etti. Örneğin işçiler, 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde de yer aldılar. 1924 Anayasasının örgütlenme hakkı tanınması işçilerin kısa sürede çeşitli sendikalar kurmasını sağladı⁵⁵. Fakat 1925 Takrir-i Sükûn Kanunuyla birlikte alınan tedbirlerle bu işçi örgütleri kapatıldı⁵⁶. 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu da sendikal örgütlenmelere izin vermedi.

51 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

52 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

53 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

54 Yavuz Selim Karakışla, “Osmanlı Sanayii İşçisi Sınıfının Doğuşu 1839-1923”, **Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950**, Der. Donald Quataert-Erik Jan Zürcher, çev. Cahide Ekiz, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 39. Oya Sencer, **Türkiye'de İşçi Sınıfı**, Habora Kitabevi, İstanbul 1969, s. 206.

55 Dimitır Şişmanov, **Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih (1908-1965)**, haz. Ayşe Zarakolu-Ragıp Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul 1990, s. 130.

56 Yıldırım Koç, **100 Soruda Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1998, s. 31.

İNGİLİZ BÜYÜKELÇİSİ SİR DAVID KELLY'E GÖRE TÜRKİYE'DE İŞ, EMEK VE SOSYAL POLİTİKALAR (1936-1947)

Türkiye, 1946 yılından itibaren özellikle DP'nin kuruluşuyla çok partili hayata geçti. Bu durum çalışma hayatını iki açıdan etkiledi. Öncelikle yeni siyasi düzende hak ve hürriyetlerin genişletilmesine çalışıldı. Böylece işçi ve emekçilerin örgütlenme ve hak arayışının önündeki sınırlandırılmaların kaldırılması yoluna gidildi. İkinci olarak CHP ile DP arasındaki siyasi rekabet işçilere ve iş hayatına yönelik olumlu neticeler verdi. Özellikle 1946 yılında gerçekleştirilen yerel ve genel seçimlerle birlikte işçilerin talep ve şikâyetlerinin yerine getirilmesine daha fazla özen gösterildi. DP'nin işçi ve emekçileri kendi yanına çekme çabaları, CHP'nin işçilere yönelik politikalarını gözden geçirmeyi ve işçiler lehine bazı hukuki düzenlemeler yapmayı zorunlu hale getirdi.

1946'da Cemiyetler Kanununda yapılan değişiklikle "sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağı" kaldırıldı⁵⁷. Fakat sendikalaşma için yeterli hukuki altyapı olmadan böyle bir değişiklik yapılmıştı. Bu nedenle aynı yıl kurulan bazı sendikalar faaliyete geçmeden kapatıldılar. 20 Şubat 1947'de çıkarılan 5018 sayılı yasayla sendikaların önü açıldı⁵⁸. Bu yasa, işçi ve işverenlere sendika kurabilme hak ve özgürlüğünü bazı kayıtlar altında tanıyan o günlerin sosyal anlayışı içinde oldukça ileri sayılabilecek bir düzenlemeydi⁵⁹. Fakat bu yasa sendikalara siyasi faaliyet izni vermiyordu. Bu kanunda "sendikalar milli teşekküllerdir. Milliyetçiliğe ve milli menfaatlere aykırı hareket edemezlerdi" deniliyordu⁶⁰. Ayrıca bu yasa, grev ve toplu sözleşmeye de izin vermiyordu⁶¹. Kanunda polise, verilen geniş yetkilerle sendikaları denetim hakkı tanındı. Polise tanınan bu yetkiler, örgütlenme özgürlüğünün önünde ciddi bir engel olarak ortaya çıktı. Bu durum CHP'nin 17 Kasım 1947'de toplanan 7. Kurultayı'nda gündeme geldi. "Sosyal Politikamız" başlığı altında işçilerin özlük haklarında iyileştirmelere devam edilmesi kararları alındı⁶². Fakat sendikalarla CHP Hükûmeti arasındaki karşılıklı güvensizlik bir süre daha devam etti⁶³.

57 Makal, İşçiler, s.217.

58 **Resmî Gazete**, S 6542, (26 Şubat 1947), s. 11929-11930.

59 Çeçen, a.g.e., s. 22.

60 Kemal Sülker, **100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1976, s. 69.

61 Erkan Aydoğanoglu, **Dünyada ve Türkiye'de Sendika-Siyaset İlişkisi**, Kültür Sanat-Sen, Ankara 2011, s. 76; Vahide Çetin, **Demokrat Parti ve İşçi Hakları (1946-1960)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2017.

62 Makal, İşçiler, s. 229-230.

63 **BCA**, Fon Kodu, 490.1.0.0, Yer No, 1439.8.1.

Sir David Kelly'nin raporunda, Türkiye'deki işçi hakları konusunda en önemli kısıtlamalardan biri sendikal özgürlüklerin ve grev hakkının olmaması gösteriliyordu. Bu durum, dönemin siyasi ve sosyal koşullarından kaynaklanan karmaşık bir bağlam olarak değerlendiriliyordu⁶⁴. Büyükelçi, 1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunuyla grev ve lokavtları açıkça yasakladı. Grev hakkının olmaması işçilerin örgütlü mücadele araçlarını önemli ölçüde sınırlandırıyordu. Ancak muhalefet partileri ve işçi temsilcileri bu hakkın tanınması için baskı yapmaktaydı. İşçiler, İngiliz kolonilerindeki işçilerle kıyaslandığında daha kötü bir konumda olduklarını düşünerek grev hakkını hem bir itibar, hem de hak olarak istiyorlardı. Fakat rapora göre, grev hakkının yakın zamanda verilmesi pek mümkün görünmüyordu. Ayrıca, İngiliz iş uzmanı Bay Lefebure'e göre bu hakkın, işçilere fayda sağlayıp sağlamayacağı konusunda şüpheleri vardı⁶⁵.

Büyükelçinin 14 Nisan 1947 tarihli raporunda, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne yakınlığı ve yoğun Sovyet baskısı nedeniyle, sendikalar yasasının küçük ve çekingen bir adım olmakla beraber bir ilerleme olarak değerlendirildi. Ayrıca, 16 Eylül tarihli Büyükelçi raporunda, işletmelerde işçi temsilcilerinin özgürce seçildiği, fabrikalarda kurulan işçi örgütlenmesine dikkat çekilerek bu gelişmenin son derece olumlu bir unsur olduğuna da dikkat çekildi⁶⁶. Fakat raporda 1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunu ve buna bağlı mevzuata göre, yalnızca on veya daha fazla işçi çalıştıran işletmelerde işçi komiteleri ve işçi temsilcilerinin olduğu da hatırlatıldı. Buna göre ülke iş gücünün önemli bir kısmını oluşturan küçük işletmeler bu düzenlemelerin dışında kalarak bu işletmelerde çalışan işçilerin korumasız kaldığı belirtilmekteydi. Bu durum, işçi haklarının yaygınlaşması önünde önemli bir engeldi⁶⁷. Neticede, Türk iş mevzuatında işçi hakları ve örgütlenme özgürlüğü bakımından önemli gelişmeler gerçekleştirildi fakat işçilere grev hakkının tanınmaması, sendikal faaliyetlerde çeşitli sınırlandırmaların olması ve mevzuatın küçük işletmeleri kapsamaması gibi temel sorunları vardı.

V. Türkiye'nin Ağır Sanayi Politikaları ve İşçi Refahı

Türkiye, ağır sanayiye büyük önem veriyordu. Devlet kontrolünde sanayileşme politikası, ülkenin uzun vadeli gelişimi için temel hedeflerden birisi kabul ediliyordu. Fakat Türkiye'nin ağır sanayiye verdiği bu önem ve ekonomik kalkınması işçinin yaşam şartlarının gelişmesine vereceği öneme bağlıydı. Sir David Kelly'nin raporunda,

64 PRO, FO, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

65 PRO, FO, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

66 PRO, FO, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

67 PRO, FO, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

Türkiye'nin ekonomik kalkınma stratejisinin önemli bir parçası olarak ağır sanayiye verilen önemi detaylı şekilde ele alıyordu. Bir bölümde, devletin ağır sanayi alanındaki müdahaleleri ve işçi refahına yönelik politikalar değerlendirilmişti. Rapor, Türkiye'de ağır sanayinin devlet kontrolü altında yavaş ama kararlı adımlarla geliştirilmekte olduğunu vurguluyordu. Bu politika, özellikle savaş sonrası dönemde ekonomik kalkınmanın hızlandırılması ve sanayileşmenin desteklenmesi amacıyla benimsenmişti. Devlet sermaye ve teknik eksikliklere rağmen, altyapı yatırımları, fabrikalar ve kamu kuruluşları aracılığıyla ağır sanayi sektörünü büyütme kararıydı. Bu süreçte ekonomik açıdan sürdürülebilir ve işçi refahına önem veren bir yaklaşım izleniyordu. Ağır sanayi politikalarının bir diğer önemli hedefi, işçilerin yaşam koşullarını iyileştirmek ve sosyal refahlarını artırmaktı. Rapor, bu açıdan bazı olumlu gelişmelerden bahsederken bunların henüz yeterli düzeyde olmadığını da altını çiziyordu⁶⁸.

Büyükelçi, ekonomik kalkınma ve sanayileşmenin hız kazanmasıyla birlikte işçi hakları, çalışma koşulları ve sosyal güvenlik alanlarında düzenlemelerin ve uygulamaların geliştirilmesini bekliyordu. Ancak rapora göre, bu gelişmeler zaman alacak ve adım adım ilerleyecekti. Devletin ağır sanayideki bu planlı gelişimi, ekonomik ve politik istikrarın devamına bağlıydı. Raporda, Türkiye barış içinde kalabilirse ekonomik kalkınma ve işçi refahı alanında yavaş ama kararlı ilerleme sağlayabileceği düşünülüyordu. Ancak ekonomik kaynakların sınırlı olması ve bazı idari tasarruflar nedeniyle bu hedeflere ulaşmanın zaman alacağı öngörüldüğünden işçilere sabırlı olmaları gerektiği özellikle belirtilmişti⁶⁹.

VI. Tarım İşçileri ve Kırsal Politikalar

Türkiye, bir tarım ülkesiydi. Cumhuriyetin ilk yıllarında halkın %75'ten fazlası köylerde yaşıyordu. Milli ekonomik gelirin %80'i tarımsal ürünlerden temin ediliyordu. Sanayii yeterince gelişmemişti⁷⁰. 1950'li yıllara gelinirken bu durumda fazla bir değişiklik olmadı⁷¹. Devletin iş hayatına yönelik pek çok tedbir almasına rağmen tarım işçilerinin çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik fazla bir netice alınmadı. Çünkü köylünün çoğu topraksızdı. Bu durum işsizliğe sebep olduğu gibi toprak sahibi ağaların köylüleri istismarına da yol açabiliyordu. Köylüler, ağır şartlarda çalışmalarına rağmen sınırlı bir ücretle hayatlarını güçlüğüle sürdürüyorlardı.

68 PRO, FO, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

69 PRO, FO, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

70 A. Şnurov, *Türkiye Proletaryası*, çev. G. Bozkaya, Yar Yayınları, İstanbul 1973, s. 8-9.

71 Y.R. Rozaliev, *Türkiye Sanayi Proletaryası*, çev. G. Bozkaya, Yar Yayınları, İstanbul 1978, s. 5-6.

Türkiye’de iş ve emek büyük ölçüde kırsalda gerçekleştiği için. ILO ve İngiliz Büyükelçi özellikle tarım işçilerine odaklandılar. Sir David Kelly’nin raporunda, Türkiye’deki tarım işçileri ve kırsal alana yönelik izlenen politikalar önemli bir başlık olarak yer alıyordu. Bu bölümde, Türkiye’nin en büyük iş gücünün tarımda çalışan işçiler olduğu, işçilerin hakları ve devletin bu alandaki çalışmaları değerlendiriliyordu⁷². Rapora göre, o dönemde Türkiye’de tarım işçilerinin örgütlenmesi ya da bu emekçilerin haklarını düzenli takip ve kontrol edecek idari bir yapı yoktu. Kırsal kesimde çalışan işçilerin durumunun iyileştirilmesi zor ve karmaşık bir görev olarak ifade ediliyordu. Tarımda dağınık iş gücü, kırsal alanlarda ulaşım ve iletişim zorlukları, örgütlenmeyi zorlaştırıyordu. Bu durum, tarım işçilerinin haklarının korunmasını ve çalışma koşullarının iyileştirilmesini engelliyordu. Buna karşın, Türk yetkililer kırsal kesimdeki yaşam standartlarını yükseltmenin öneminin farkındaydı ve bu doğrultuda çeşitli projeler uygulamaya koydular⁷³. Bu projeler arasında Sulama ve Sel Kontrolü, tarım arazilerinin verimliliğini artırmak için projeleri geliştirilmiş ve bazıları uygulamaya geçmişti. Bu projelerle, tarımsal üretim kapasitesinin artırılması hedefleniyordu. Tarım kredileri ve tohum dağıtımının yanında tarımsal üretimi teşvik etmek için çiftçilere düzenli olarak kredi verildi ve kaliteli tohumlar dağıtıldı. Bu destekler, çiftçilerin üretim imkânlarını geliştirmelerine katkı sağlıyordu. Tarım alanında kooperatifler kurulmuş ve bu yapıların gelişmesi teşvik edilmişti. Kooperatifler, üreticilerin ortak hareket ederek pazarlama, kredi ve diğer ihtiyaçlarını karşılamasında önemli rol oynuyordu. Eğitim alanında en önemli adımlardan biri de Köy Enstitüsü projesiydi. Kırsal alanlarda tarım eğitimi alacak gençlerin yetiştirilmesini ve öğrendiklerini köylere taşıyarak yaymaları amaçlanıyordu. Bu kurumlar, kırsal kalkınmanın ve modern tarım tekniklerinin yaygınlaştırılmasında temel araçlardı. Tarımda işsizliği azaltmak amacıyla toprağı olmayan köylüye tarım arazisi dağıtılması planlandı. Bu sayede hem işsizliğin azaltılması hem de tarımsal üretimin artırılması hedefleniyordu. Ayrıca, tarımda makineleşme teşvik edilmekte ve bu alanda ilerleme kaydedilmekteydi. Modern tarım makinelerinin kullanımı yaygınlaştırılarak verimliliğin artırılması düşünülüyordu. Makineleşme, hem üretim kapasitesini yükseltiyor hem de iş gücü üzerindeki yükü azaltıyordu⁷⁴.

İngiliz Büyükelçilik raporlarına göre, Türkiye’nin geri kalmış bölgelerine özel önem verildiği ve bu bölgelerin kalkınması için bütçede tahsisat yapılacağı

72 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

73 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

74 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

belirtilmekteydi. Bu bölgelere yönelik yatırımlar ve projelerle ülkenin genel refah seviyesinin artırılması hedefleniyordu⁷⁵.

VII. Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar ve Çözümleri

Türkiye'nin 1936 İş Kanunu'yla başlattığı hukuki reformlar ve 1940'lı yıllarda inşa etmeye çalıştığı sosyal güvenlik sistemi, teorik olarak kapsamlı ve ileri sayılabilecek düzenlemelerdi. Ancak Sir David Kelly'nin raporuna göre, bu düzenlemelerin sahadaki yansımaları, ciddi yapısal ve yönetsel engeller nedeniyle oldukça sınırlı kalmıştı⁷⁶.

Büyükelçi raporlarında bu kurumlarla ilgili bazı sorunlara dikkat çekilmişti. Rapora göre,

“Örneğin, işçi bulma kurumlarındaki daha yaşlı yetkililer, görevlerinin ne olduğunu sadece belirsiz bir şekilde kavramaktadır ve Çalışma Bakanlığı'nın organizasyonunun yasa ile tanımlanmış olması, uygulamada istenen değişiklikleri yapmayı zorlaştırmaktadır”

denilmektedir. Ayrıca, savaş sonrası dönemde sık sık yaşanan iç ve dış krizler, bu iş mevzuatına yönelik reformların hayata geçilmesini de geciktirmişti⁷⁷.

Büyükelçi Kelly'nin vurguladığı gibi, bu yapısal adımların hayata geçmesi, özellikle taşra bölgelerinde ciddi engellerle karşılaşmaktadır. Müfettiş bu eksiklikleri, ulaşım imkânsızlığı, yerel idarenin yetersizliği ve merkezi kararların sahada uygulanamaması gibi sebeplere bağladı⁷⁸. Büyükelçi'nin bu tespitlerini Çalışma Bakanı Sadi İrmak da kabul ederek İş Kanunu'nu tam olarak uygulamak için gayret gösterdiklerini fakat uygulamada çeşitli sorunlarla karşılaşıldığını söylüyordu⁷⁹.

75 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

76 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

77 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

78 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

79 **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1946. Böyle bir aksaklığa bir örnek Prof. Dr. Ernst E Hirsch'ın hatıralarında geçmektedir. Prof. Hirsch 24 Ocak 1946'da İşçi Sigortaları Kurumuna ilk yönetim kurul başkanı olarak atandı. Çalışma Bakanı Sadi İrmak, Kurumun hesabından 1 milyon liranın Bakanlığa aktarılmasını istedi. Prof. Hirsch itiraz ederek karşı çıktı. Fakat Bakan İrmak, Kurumun kendi bakanlığına bağlı olduğunu hatırlatarak bu parayı kullanma yetkisine sahip olduğunu belirterek paranın transfer edilmesini istedi. Prof. Hirsch bu isteği kabul etmeyerek görevinden istifa etti. Ernst E. Hirsch, **Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi**, çev. F. Suphi, TÜBİTAK Yayınları, Ankara 2005, s. 351-352.

Büyükelçi Kelly'nin gözlemlerine göre, Çalışma Bakanlığı başta olmak üzere yeni kurulan sosyal politika üreten kurumlar, görev tanımları net olmasına rağmen, pratikte etkin olmaktan uzaktaydılar. Bürokraside görev yapan birçok yetkili ve bu kurumların bazı yaşlı kadroları, görevlerinin içeriğini ya hiç bilmemekte ya da oldukça yüzeysel bir şekilde kavramaktaydı. Bu da yasa ve yönetmeliklerin etkili bir biçimde uygulanmasını zorlaştırmakta, kurumsal yapıların etkinliğini ciddi şekilde sınırlamaktaydı. Uygulamanın en zayıf halkalarından biri de denetim sistemi idi. İş müfettişliği, kurumunun teorik olarak güçlü bir pozisyonu olmasına rağmen, sahadaki gerçeklik farklıydı. Kelly'nin aktardığına göre, Samsun ve Trabzon gibi önemli illerde görev yapan iş müfettişlerinin ulaşım araçları yoktu. Bu durum, coğrafi olarak ulaşılması güç bölgelerde denetim faaliyetlerinin tamamen işlevsiz hâle gelmesine neden oluyordu⁸⁰.

Tüm bu girişimlerin bir sorunu da mali yetersizliklerdi. Kelly'nin 1948 tarihli raporunda vurgulandığı üzere, Türkiye'nin işçi ve sosyal politika bütçesi o yıl sadece 200.000 Sterlin düzeyindeydi. Bu miktar, Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında oldukça düşüktü ve sosyal güvenlik reformlarının yaygınlaştırılmasının önünde ciddi bir sorun teşkil ediyordu⁸¹.

Raporda, sıklıkla eleştiriler yapılırsa da, bazı umut verici gelişmelere de yer verilmişti. Özellikle yeni nesil genç memurlar arasında ciddi bir motivasyon ve öğrenme isteği gözlemlenmişti. Bu memurların çoğu, görevlerine sadık, idealist ve çalışkandı. Ancak üst düzeyde rehberlik eksikliği yaşadıkları ifade edilmekteydi. İngiliz iş danışmanları Lefebure ve Stevens, bu genç kadronun doğru şekilde eğitilip yönlendirilmesi hâlinde Türkiye'nin sosyal politika alanında bölgesinde öncü olabileceğini belirtmişlerdi⁸². Bu değerlendirme, reform sürecinin tamamen başarısız olmadığını, aslında potansiyel bir dönüşüm enerjisinin varlığına işaret etmekte ancak yapısal zafiyetler nedeniyle verimli kullanılmadığını gösteriyordu. Kelly'nin raporunda İngiliz iş uzmanı Bay Lefebure, tüm eksikliklerine rağmen Türkiye'nin işçi politikaları ve işçilerin sahip olduğu sosyal haklar bakımından, bölgesindeki birçok devletten daha ileride ve gelişmiş sosyal politikalara sahip olduğunu vurgulamıştı. Türk yetkililer, bu işçi mevzuatı konusunda Yakın ve Orta Doğu'daki diğer ülkelere çok ilerideydiler. Bay Lefebure, Türk yetkililerin sağlam bir işçi politikası izleme isteğinde samimi olduklarına inandığını ve nihayetinde hedeflerine ulaşacaklarından emin olduğunu

80 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

81 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

82 **PRO, FO**, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

İNGİLİZ BÜYÜKELÇİSİ SİR DAVID KELLY'E GÖRE TÜRKİYE'DE İŞ, EMEK VE SOSYAL POLİTİKALAR (1936-1947)

belirtmekteydi. Bu inancının, 1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunu'nun hükümlerini yerine getirmek için attıkları önemli adımlara dayandığını ifade ediyordu⁸³.

SONUÇ

Osmanlı Devletinde sanayileşme son dönemlerde başladığı için işçi sınıfının ortaya çıkması da geç zamanlarda oldu. İşçiler ve iş hukukundan ciddi manada ilk kez II. Meşrutiyet'ten sonra söz edilmeye başlandı. Cumhuriyetin ilk yıllarından işçiler daha görünür olsalar bile ilk iş kanunun yasallaşması 1936'da gerçekleştirilebildi. Uzun bir yasal hazırlık süreci yaşandı. Birçok yasa teklifi hazırlandı neticede ilk kez bu yasanın hayata geçirilmesi 1936'da mümkün olabildi. Fakat yasanın yürürlüğe geçirilmesi tam anlamıyla uygulanabildiği anlamına gelmedi. Uzun yıllar geçerli olan bu kanun, arzu edildiği şekilde hayata geçirilmesi de zaman içinde mümkün olabildi. II. Dünya Savaşı'nın olumsuz neticelerinden oldukça fazla etkilenen Türkiye, savaş sonrası uluslararası arenada daha fazla görünür olmak ve ekonomik hayatını normalleştirmek için bir dizi düzenlemeler yapmaya karar verdi. Öncelikle savaş dönemi alınan tedbirler kaldırıldı ardından 1945-1948 yılları arasında iş hayatını düzenleyen yeni yasalar ve kurumlar faaliyete geçirildi.

İngiliz Büyükelçisi Sir David Kelly, Türkiye'nin savaş sonrası dönemde değişim ve yeniden yapılanma döneminde görev yaptı. Türkiye'deki sosyal ve kurumsal gelişmeleri yakından takip eden Büyükelçi Kelly, bir taraftan bu değişime destek verirken diğer yandan da görevi gereği Türkiye'de yaşananları detaylı bir şekilde Londra'ya rapor etti. Büyükelçi'nin Dışişleri Bakanlığı için hazırladığı yıllık rapor yanında 1948'de hazırladığı rapor, Türkiye'deki iş gücü, iş kanunları ve çalışma mevzuatı ile Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 1947'de İstanbul'da düzenlediği bölgesel toplantı kararlarının Türkiye'deki yansımalarını kapsamlı biçimde analiz etti.

Büyükelçi Sir David Kelly bu raporu hazırlarken Çalışma Bakanlığında danışman olarak görev yapan iki İngiliz uzmandan da faydalanmıştı. Çünkü rapor oldukça teknik konulara girerek detaylı ve kapsamlı değerlendirmeler yapıyordu. Büyükelçinin raporunda, Türkiye'nin 1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunu başta olmak üzere işçi hakları ve çalışma mevzuatı alanında önemli yasal düzenlemeler yaptığını ancak bu mevzuatın tam anlamıyla uygulanamadığı belirtilmişti.

ILO'nun bölgesel toplantısını Türkiye'de yaptığı hatırlatılarak ILO tarafından sunulan destek ve öneriler kısmen uygulanırken, Türk yetkililerin bu önerilere mesafeli

83 PRO, FO, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

yaklaştığı değerlendirilmişti. Raporda Türkiye'nin ILO'nun önerilerine soğuk yaklaşmasının Türkiye'nin o dönemdeki iç dinamikleri, siyasi ve mali önceliklerine bakılarak anlayışla karşılandığı görülmektedir. Raporda, Türkiye'de işçi haklarında özellikle grev ve sendikal haklar gibi alanlarda ciddi eksiklikleri bulunmakla beraber, Türkiye'nin Orta Doğu bölgesindeki diğer ülkelere kıyasla iş ve emek açısından çok daha ileri bir noktada olduğunun da tespiti yapıyordu.

Bu rapor, Türkiye'nin işçi politikaları ve iş mevzuatı alanında yavaş ve istikrarlı bir ilerleme kaydettiğini, ancak bu ilerlemenin ekonomik ve idari zorluklar nedeniyle sınırlı kaldığını ortaya koymaktaydı. Türkiye'nin mevcut rejiminin istikrarını koruması halinde, sosyal ve işçi haklarında daha fazla gelişme sağlanacağı yönünde temkinli bir iyimserlik dile getirmekteydi.

Kısacası Büyükelçinin hazırladığı raporda, Türkiye'ye karşı iyi niyetli, olumlu ve yapıcı bir dil kullanılmıştı. Türkiye'nin yaşadığı zorluklar ve ülkenin gerçekleri sağlıklı bir şekilde analizi yapılarak oldukça olumlu bir bakış açısı vardı. Büyükelçi, çeşitli zorluklara rağmen, Türkiye'nin olumlu adımlar attığını ve istikrarlı bir gelişme kaydettiğini bildirmişti. Rapor, Türkiye'nin gelecekte daha geniş reformlar yapılabileceğini ve işçi hakları alanında da önemli gelişmelerin olabileceğine dair temkinli iyimserlik taşıyordu. Çünkü devletin bu alanda güçlü bir iradesinin olduğu belirtilmekteydi. Sonuç olarak Türkiye'nin özellikle 1945-1948 yılları arasında iş hayatına yönelik gerçekleştirdiği idari ve hukuki adımları yakından izleyen İngiltere'nin Türkiye'ye siyasi, idari ve teknik bakımdan önemli desteği oldu.

İntihal Taraması

Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>)

This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)

Etik Beyan

Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article

Açık Erişim Lisansı

Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License

KAYNAKÇA

Abendroth, Wolfgang, **Avrupa İşçi Haraketleri**, çev. Ali Çakıroğlu, Belge Yayınları, İstanbul 1992.

Ahmad, Feroz, “Cumhuriyet Türkiye’inde Sınıf Bilincinin Oluşması 1923-1945”, **Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839-1950**, der. Donald Quataert-Erik Jan Zürcher, çev. Cahide Ekiz, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 123-153.

Akalın, İlhan, **Sendikaların Mahzun Öyküsü**, Gelenek Yayınları, İstanbul 2000.

Akkaya, Yüksek, **Cumhuriyetin Hamalları: İşçiler**, Yordam Kitap, İstanbul 2010.

Aydoğanolu, Erkan, **Dünyada ve Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisi**, Kültür Sanat-Sen, Ankara 2011.

Bayram, İlker, **TBMM’deki Partilerin Din Siyaseti (1951-1954)**, Nobel Yayınları, Ankara 2024.

Cumhuriyet, 16 Haziran 1946.

Cumhuriyet, 25 Kasım 1947.

Cumhuriyet, 30 Kasım 1947.

Cumhuriyet, 4 Ocak 1946.

Çeçen, Anıl, **Türkiye’de Sendikacılık**, Özgür İnsan Yayınları, Ankara 1973.

Çetin, Vahide, **Demokrat Parti ve İşçi Hakları (1946-1960)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2017.

Devlet İstatistik Enstitüsü, **Sanayi Sayımı 1927**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1969.

Fişek. Kurthan, **Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi ve İşçi Sınıfı**, Doğan Yayınevi, Ankara 1969.

Gülmez, Mesut, **Türkiye’de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1983.

Güzel, Mehmet Şehmus, “İkinci Dünya Savaşı Boyunca Sermaye ve Emek”, **Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839-1950**, der. Donald Quataert-Erik Jan Zürcher, çev. Cahide Ekiz, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s.197- 224.

Güzel, Ali, “3008 Sayılı İş Yasasının Önemi ve Başlıca Hükümleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 35-36, (1986), s. 165-222.

Hâkimiyeti Milliye, 17 Teşrinievvel 1931.

Halil, Ahmed, “İş ve İşçi Bulma Teşkilatı”, **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1946,

Hirsch, Ernst E., **Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi**, çev. F. Suphi, TÜBİTAK Yayınları, Ankara 2005.

Karakışla, Yavuz Selim, “Osmanlı Sanayii İşçisi Sınıfının Doğuşu 1839-1923”, **Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839-1950**, der. Donald Quataert-Erik Jan Zürcher, çev. Cahide Ekiz, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 27-54.

Koç, Yıldırım, **100 Soruda Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi**, İstanbul Gerçek Yayınevi, 1998.

Makal, Ahmet, “Türkiye’nin Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi ve Esnaf Teşekkülleri: 1946-1950”, **Sınıf Sendika Siyaset**, haz. Ahmet Makal-Aziz Çelik-M. Hakam Koçak, İmge Kitapevi, Ankara 2016, s. 49-89.

Makal, Ahmet, **Ameleden İşçiye**, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

Makal, Ahmet, **Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946**, İmge Kitapevi, Ankara 1999.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, D.1, C 4, İ. 79, (13 Nisan 1326).

Özbek, Nadir, **Cumhuriyet Türkiye’sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.

Resmî Gazete, “Örfî İdare Kanunu”, S 4518, (25 Mayıs 1940), s.15857-15858.

Resmî Gazete, S 3330, (15 Haziran 1936), s.6621-6639.

Resmî Gazete, S 6542, (26 Şubat 1947), s. 11929-11930.

Rozaliev, Y.R., **Türkiye Sanayi Proletaryası**, çev. G. Bozkaya, Yar Yayınları, İstanbul 1978.

Sencer, Oya, **Türkiye’de İşçi Sınıfı**. İstanbul: Habora Kitabevi, 1969.

Sülker, Kemal, **100 Soruda Türkiye’de İşçi Hareketleri**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1976.

Sülker, Kemal, **İşçi Sınıfının Doğuşu**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1998.

Şişmanov, Dimitir, **Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih (1908-1965)**, haz. Ayşe Zarakolu-Ragıp Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul 1990.

Şnurov, A., **Türkiye Proletaryası**, çev. Güneş Bozkaya, Yar Yayınları, İstanbul 1973.

The National Archives UK, PRO, FO, 424/288/17961, R 12888/1156/44.

İNGİLİZ BÜYÜKELÇİSİ SİR DAVID KELLY'E GÖRE TÜRKİYE'DE
İŞ, EMEK VE SOSYAL POLİTİKALAR (1936-1947)

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu, 490.1.0.0 Yer No, 453.1867.6.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu, 490.1.0.0 Yer No, 728.495.5.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu, 490.1.0.0 Yer No, 1439.8.1.

Ulus, 2 Temmuz 1946.

Ulus, 25 Kasım 1947.

Ulus, 30 Kasım 1947.

Yazıcı, Erdiñ, **Osmanlı'dan Günümüze Türk İşçi Hareketi**, Aktif Yayınları, İstanbul 1996.

